

17. ve 18. Yüzyılda Osmanlı'da Tarihçilik

- ◆ XVI. Yüzyılda kuruluştan başlayan Tevârîh-i Âl-i Osmanlar'ın (en önemlisi Kemal Paşazade,1534) yanında Yavuz Sultan Selim devrinde (1512-1520) Selimnâme, Kanuni Sultan Süleyman devrinde (1520-1566) Süleymannâmeler yazılmıştır. Kanuni döneminin tamamını kapsayan bir Süleymannâme yoktur. Bazı seferler müstaik eserlerle kaleme alınmıştır. Örneğin Belgrad'ın fethi, Belgradnâme, Rodos'un fethi Rodosnâme. Fatih devrinde (1451-1481) saray tarihçiliği olarak başlayan ve Farsça kaleme alınan Şehnâmenüvîslık, Kanuni döneminde kurumsallaşmıştır. XVI. Yüzyılın asıl büyük tarihleri Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Kühnü'l-ahbâr'ı, Cenâbî'nin el-Aylemü'z-zâhir'i, Hoca Sadeddin'in Tâcü't-tevârîh'i ve Mehmed Zaim'in Câmi'üt-tevârîh'i, Feridun Ahmed Bey'in Münşeâtü's-elâtîn'idir (Özcan, 2013).

- ◆ **Gelibolulu Mustafa Âlî**'nin dünya tarihini anlatan *Künhü'l-ahbâr*'ı, gerçekçilik ilkesi bakımından çağdaşları ve kendisinden önceki eserlerden ayrılır. Dört bölümden oluşan eserin ilk bölümü dünyanın yaratılışı, coğrafi bilgiler, peygamberlerin hayatı, ikinci bölümü İslam tarihi, üçüncü bölümü Türk tarihi, dördüncü bölümü ise Osmanlı haneden tarihinden bahsetmektedir. Eserin asıl bölümü olan Osmanlı tarihi bölümü kendi içinde kuruluştan Yavuz Sultan Selim'e kadar bir bölümü, Kanunî Sultan Süleyman'dan sonrası bir bölümdür.
- ◆ Gelibolulu Mustafa Âlî bu kitabında tarihin tanımını yapmış ve bu tanıma göre tarih yapılması gerektiğini belirtmiştir. Tarihçiliğin topluma yol gösterici nitelikte olduğuna dikkat çekmiştir (Taşbaş, 2011).

- ◆ XVII. Yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılığının en önemli üç ismi İbrâhim Peçevî, Kâtip Çelebi ve Nâimâ'dır. Birbirlerinden etkilenmişlerdir.
- ◆ Pek çok devlet görevi yapan **İbrâhim Peçevî** (ö. 1649), hayatının son döneminde Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki savaşları kapsayan bir gazavâtnâme olarak başladığı eserini Budin beylerbeyinin tavsiyesi üzerine Süleyman'ın tahta çıkışından IV. Murad'ın (ö. 1640) vefatına kadar olan olayları kaleme alarak bitirmiştir (Hancz, 2022).

IBRAIM PASCIA VISTRAGHA
DI GIANNI ZZARI .

J A Bôner f.

- ◆ Peçevi Tarihi olarak bilinen eserinde İbrâhim, siyasi olayların yanında barutun yapılması, matbananın keşfedilmesi, kitap basımı, Kızilelma hikayesi, kahve ve tütünün yayılması, astronomi gibi konulardan bahseder.
- ◆ Kaleme aldığı tarih boyunca sadrazamların, vezirlerin, ulemâların biyografilerini kronolojik olarak aktarmış ve yabancı kaynaklardan yararlanmıştı (Hancz, 2022).

MACARİSTAN

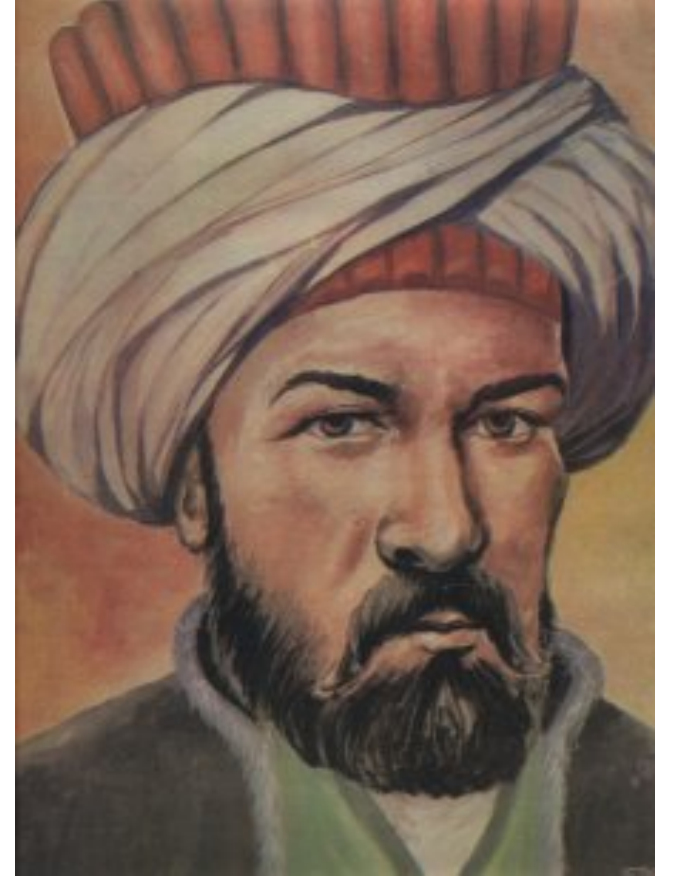
İBRAHİM PEÇEVİ HEYKELİ

Macar asıllı Osmanlı tarihçisi İbrahim Peçevi'nin hatırasının yaşatılması amacıyla TİKA tarafından yaptırılan heykeli Yakovalı Hasan Paşa Cami önündeki müze girişine yerleştirildi.

TİKA

- ◆ **Kâtip Çelebi** (ö. 1657) asıl adı Mustafa'dır. Batı kaynaklarında "Hacı Kalfa" olarak tanınır.
- ◆ Tuhfetü'l- Kibar Esfari'l- Bihar adlı eseri Türk deniz savaşlarının tarihidir.
- ◆ Fezleke-i Tarih-i Osman adlı kitabı, IV. Murad'ın (ö. 1639) ölümüne kadarki Osmanlı tarihi anlatır. Savaşlarda yapılan askeri hataları ve rüşvet gibi konuları açıkça dile getirmiştir.

- ◆ Keşfü'z- Zünun, büyük bir bibliyografya sözlüğüdür. Kâtip Çelebi'nin en büyük eseridir. Kendi türünde İslâm tarihinin en kapsamlı eseridir.
- ◆ Cihannüma; 1648'de yazmaya başladığı eseridir. Eski Yunan ve Roma Tarihini anlatan bu eser aynı zamanda ilk ve tek dünya coğrafyasıdır (Arıker, 2015).
- ◆ Kâtip Çelebi, Avrupa ile Osmanlı dünyası arasındaki bilimde meydana gelen bariz açığı fark eden ilk Müslüman entelektüellerden biridir. Klasik İslâm ve modern Batı kültürü üzerine değerlendirmeler yapmıştır (Aydın, 2016).

- ◆ XVII. yüzyılın tarihçileri çöküş dönemi tarihçileridir. Lütü Paşa'nın Asafnâme'si, Bosnalı Hasan Kafi- Akhisari'nin Usulu'l Hikem fi Nizami'l Alem'i, Ayn-ı Ali Efendi'nin Hülasa-i Mezamim-i Defter-ı Divân'ı, Halisi'nin Zafernâme'si, Koçi Bey'in Risâle'si ve adları bilinmeyen fakat hepsinde ortaklaşa paylaşılan XVI. ve XVII. yüzyılın idari ve siyasi sorunlarını kaleme alan eserlerdir (Aydın, 2016).

- ◆ Münşeât, ansiklopedi, siyasetname ve kanunname hazırlama geleneklerinin dışında, ıslahata dair eserlerin de bollaşması, gerilemeye paralel olarak yine bu asırda olmuştur. Askerî teşkilatla ilgili ilk müstakil eser olan ve Kavânîn-i Yeniçeriyân olarak bilinen anonim Mebde-i Kanun-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi de bu asırda yazılmıştır. Defter Emini Ayn Ali Efendi eserinde yine ilk defa Osmanlı taşra teşkilatı, toprak sistemi ve merkez bürokrasisi hakkında bilgiler verilmiş ve eleştirilmiştir (Özcan, 2013).

- ◆ Klasik lâyiha türünün güzel bir örneğini kaleme alan **Koçi Bey**, kendi adıyla anılan ünlü Risalelerini IV. Murad ve halefi Sultan İbrahim'e sunarak, devlet bünyesindeki bozuklukları ve yapılması gerekenleri sıralar. Kâtib Çelebi ise, 1653'te yazdığı Düstûrû'l-amel li- Islâhi'l-halel adlı küçük fakat muhtevalı eserinde, devlet bünyesindeki bozukluklara, özellikle malî sıkıntılara çareler arar (Özcan, 2013).

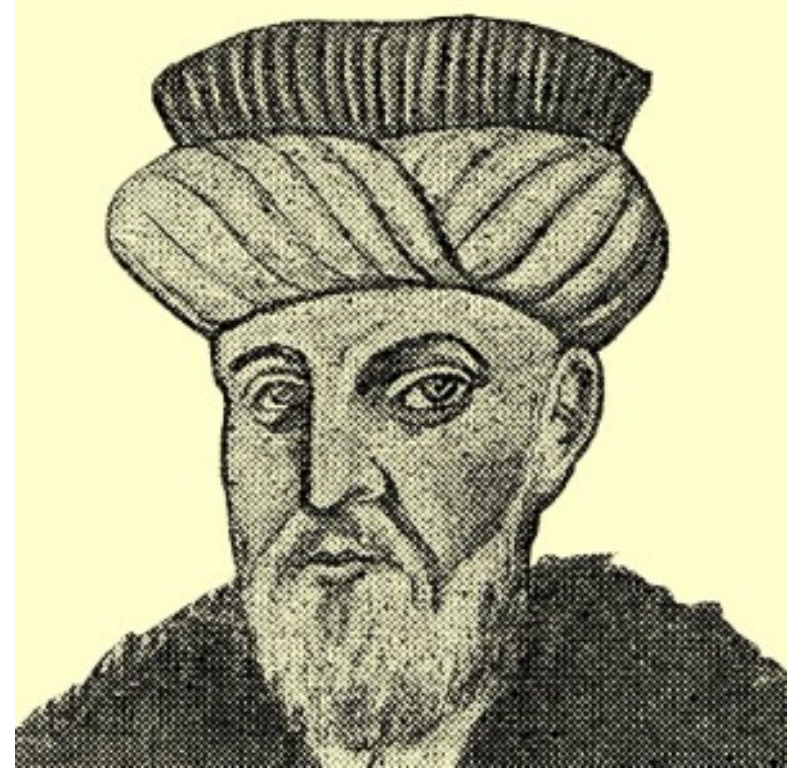
- ◆ XVII. yüzyılda yapılan fetihler ve savaşlar hakkında fetihnâme ve gazavâtnâmeler de yazılmıştır. Sefaretname olarak Viyana elçileri Kara Mehmed Paşa ile Zülfikar Efendi (Paşa)'nin eserleri bu türün ilk örnekleridir (Özcan, 2013).

- ◆ Osmanlı İmparatorluğu'nda XVIII. Yüzyıllarda resmi tarih yazıcılığı olarak 'vakanüvislik' müessesesi kuruldu. Osmanlıcada Arapça vak'a(olay) ile Farsça nüvîs (yazıcı) sıfatından oluşturulan vakanüvis kelimesi başlangıçta XVII. Yüzyılda yazarların sıfatı olarak kullanılırken XVIII. yüzyılda bir devlet görevi olarak kurumsallaştırıldı. Sadrazam Köprülü Amcazâde Hüseyin Paşa (1702) tarafından tarih müsveddelerini yazıp düzenlemekle görevlendirilen **Naîmâ** (ö. 1716) birkaç cüz yazıp takdim edince kendisine bir kese atıyye ile günde 120 akçe maaş bağlanmış ve görev beratı verilmiştir. Böylece vak'anüvisliğin resmî bir görev haline gelişinin ilk adımları atılmıştır (Kütüklüoğlu, 2022)

- ◆ Nâimâ (ö. 1716) Osmanlı İmparatorluğu'nun görevlendirdiği ilk resmi tarihçidir. İbn Haldun'un tarih anlayışından etkilenen Nâimâ, tarihi olayları ve hükümdarları eleştirel ve çözümleyici bir üslupla kaleme almıştır. Devletin dağılmasına engel olacak çareler sunan Nâimâ tarihi adlı eseri devlet desteği ile bastırılmıştır (Arıker, 2015).
- ◆ Nâimâ kendisinden önceki tarihçilerden yararlanarak kaleme aldığı eserini kronolojik olarak düzenlemiş ve romanvari bir anlatım kullanarak yaşanan olayların iç yüzünü dile getirmiştir. Nâimâ'ya kendisinden önceki tarihçilerden daha büyük bir ün kazandıran şey olaylara ilişkin yapmış olduğu değerlendirmeler olmuştur. Nâimâ tarihi Cumhuriyet döneminde de sıkça kullanılmıştır (İşpirli, 2022).

- ◆ Nâimâ'dan sonra resmi tarihçiliğe atanan ikinci isim Masrafzâde Mustafa Şefîk'tir. Masrafzâde Mustafa Şefîk, Şefîknâme adlı eserinde, 1703-1713 yıllarında sürdürdüğü vakanüvislik görevindeyken vuku bulan tarihî olayları kaleme almıştır. Şefîk'ten sonra 1714-1721 yılları arasında sarayda vakanüvislik yapan Mehmed Râşid, Nâimâ tarihinin devamı niteliğinde olan Târîh-i Raşid'inde 1660 ile 1721 yıllarına kadar olan zaman içinde meydana gelen olayları anlatmıştır. Râşid'den sonra vakanüvislik yapan Küçük Çelebizâde İsmail Âsım'ın Âsım Târîh'inde 1722-1730 yılları arasında meydana gelen tarihî olaylar kaydedilmiştir. Âsım'dan sonra 1730-1744 yılları arasında vakanüvislik görevini Arpaeminizâde Mustafa Sâmî, Hüseyin Şâkir, Mehmed Subhî sürdürmüşlerdir. Eserleri, Târîh-i Sâmî, Şâkir ve Subhî adıyla basılmıştır. 1744-1752 yılları arasında vakanüvislik yapan Süleyman İzzî, Târîh-i İzzî'yi, 1752-1766 yılları arasında bu görevi sürdüren Mehmed Hâkim, Hâkim Tarihi'ni kaleme almıştır. 1766 Çeşmizâde Mustafa Reşid, 1768'e kadar vakanüvislik görevini sürdürmüş, bu dönem tarihî olaylarını Çeşmizâde Târîh'inde anlatmıştır. Çeşmizâde Mustafa Reşid'den sonra, 1768'de görevi Musazâde Mehmed Abdullah devralmıştır. İki yıl bu görevde kalan Çeşmizâde Mustafa Reşid'den sonra ise, Sadullah Enverî 1770-1792 yılları arasında vuku bulan tarihî olayları Târîh-i Enverî adlı eserinde vazmıştır.

- ◆ XVIII. yüzyılla birlikte Osmanlı'da her alanda kendini hissettiren Batılılaşma, Osmanlı tarih yazıcılığını da etkilemiştir. Askeri ağırlıklı olarak ıslahatlar yapıldığı gibi kültürel alanda da yeni adımlar atılmıştır. İbrahim Müteferrika tarafından kurulan ilk Osmanlı matbaasında, askeri, dil ve yönetim alanında eserlerin yanı sıra Osmanlı tarihçilerinin eserleri de basılma ve çoğaltılma şansı yakalamıştır (Arıker, 2015).

- ◆ XVIII. yüzyılda vak'avünisliğin Dîvân-ı Hümâyûn kalemlerinden biri olarak şekillense de gayri resmi tarih yazıcılığı da devam etmiştir. Gayri resmi vekayinâmelere İsâzâde Tarihi, Zübde-i Vekâyiât, Silahdar Tarihi, Nusretname gibi örnekler verilebilir.
- ◆ XVIII. yüzyılda yazılmış tarih eserlerine dünya tarihini ele alan Şemdanîzâde Süleyman'ın Mür'it- Tevârîh'i ve Osmanlı tarihini ele alan Mü'minzâde Ahmed Hasib'in Silkü'l-leâli Al-î Osman'ı örnek gösterilebilir.

- ◆ XVIII. yüzyılda tek bir konuyu ele alan monografilerin sayısı oldukça fazladır. Vahid Mahtumî 1715 Mora Seferi'ni, Seyyid Vehbi Pasarofça Antlaşması'na dair Risâle-i Sulhiyye'yi, Bosna Kadısı Ömer Efendi 1736-1739 Avusturya savaşlarına dair Ahvâl-i gazavât der- diyâr-ı Bosna'yı, Ahmed Resmî 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşına dair Hulâsatü'l-i- Tibâr'ı örnek verilebilir.

- ❖ XVIII. yüzyılda ıslahat ve devlet teşkilatlanmasına dair geleneksel eleştiri eserlerin sonuncusu Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın (ö. 1717) Nesâyihü'l-vüzerâ ve'l-ümerâ'dır. Bu asırda hazırlanan diğer bütün lâhiyalar padişahların isteği üzerine hazırlanmıştır. Ayrıca diplomasi trafiğinin yoğunlaşmasına paralel olarak sefaretnamelerin sayısında da önemli artış olmuştur (Özcan, 2013).

- ◆ XVIII. yüzyılın en büyük ansiklopedik eseri Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın (ö. 1780) Marifetnamesi'dir.
- ◆ Oğlu için kaleme aldığı eserinin yazılış amacını ve planını da belirtmiştir. Dünya ve âhiretin insan için, insanın da yaratıcısını bilmek için halkedildiğini, ancak rabbi bilmenin nefsi bilmeye, nefsi bilmenin de kişinin hem kendi maddî varlığını hem fizik âlemini bilmesine bağlı olduğunu söyleyen müellif bu sebeple eserinde astronomi, fizyoloji, psikoloji ve hikmetin yanı sıra kalbî ilimlerden ve irfan alanından faydalanarak açıklamalar yaptığını kaydetmiştir (Teneşir, 2022).

Kaynakça

- ◆ Ariker, S. (2015). Osmanlı Tarih Yazıcılığı. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 199-217
- ◆ Aydın A., Özdemir R. (2019). Osmanlı Tarih Yazıcılığında Muhtasar Umumi Tarihler Üzerine. Anasay, 105-136.
- ◆ Hancz, E. (26.03.2022). İslam Ansiklopedisi. islamansiklopedisi.org.tr: <https://islamansiklopedisi.org.tr/pecuylu-ibrahim>.
- ◆ İşpirli, M. (26.03.2022). İslam Ansiklopedisi. islamansiklopedisi.org.tr: <https://islamansiklopedisi.org.tr/naima>
- ◆ Kütüklüoğlu, B. (26.03.2022). İslam Ansiklopedisi. islamansiklopedisi.org.tr: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vakanuviz>
- ◆ Özcan, A. (2013). Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış. FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 271-293.
- ◆ Topaloğlu, B. (26.03.2022). İslam Ansiklopedisi. islamansiklopedisi.org.tr: <https://islamansiklopedisi.org.tr/marifetname>
- ◆ Taşbaş, E. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış. Mediterranean Journal of Humanities, 213-222.